

TRETMAN HUTBE KOD NAS U XX STOLJEĆU

osman Lavić

Hvala Allahu dž.š. koji je nadahnuo svog roba Musa a.s. da izgovori riječi dove poslije naredbe koju je dobio: *Idite faraonu, on se doista osilio, pa mu blagim riječima govorite, ne bi li razmislio ili se pobojava*¹

*Gospodaru moj — reče Musa — učini prostranim prsa moja, i olakšaj zadatak moj, odriješi uzao sa jezika mog, da bi razumjeli govor moj.*²

Neka je salavat na posljednjeg poslanika Muhammeda a.s. koga se ovdje sjećamo kao prvog istinskog hatiba koji je pozivao riječju Gospodaru Svome.

Tema ovoga natpisa je historijski presjek govora o hutbi kod nas u posljednjem stoljeću. Prikazom dosadašnjih radova o hutbi u našoj periodici, kao i zbirki hutbi, htjeli smo predstaviti ono što su po ovom pitanju rekle i uradile generacije prije nas, kako bi koristili njihova iskustva i prijedloge. Opredijelili smo se za metod hronološkog prikaza radova kako bi mogli lakše pratiti razvoj ovoga pitanja i odgovore naših teoretičara na izazove koje je vrijeme sa sobom nosilo.

Početakom XX stoljeća, tačnije 1904. godine naš spisatelj Edhem Mulabdić, uvidjevši problem vaza i vaiza, u *Beharu*, u dva nastavka, napisao je opširan rad na tu temu. Rad je tako koncipiran, jezički i tematski da bi ga mirne savjesti svaki od naših listova i danas mogao objaviti, obzirom na aktuelnosti kako teme tako i stila kojim je pisan. Ovaj rad posebno ističemo što će on biti, na neki način, obrazac prema kojem će kasniji pisci govoriti o ovoj temi.

Na samom početku Mulabdić određuje mjesto i ulogu vaiza i hatiba u jednom džematu. Razlučuje pojmove muallima, imama i hatiba-vaiza svakom od njih dajući potrebno mjesto u društvu.

Hatibi-vaizi (ove dvije kategorije Mulabdić poistovjećuje) su najodgovorniji jer bi oni kao najučćeniji morali biti nosioci islamske prosvjete. Njihove zasluge su neprocjenjive ukoliko uspiju značajki odgovoriti iskušenju da oblikuju svijest džematlije, kako bi ovaj iz džamije izašao “utješeno što je on ipak na pravom putu i opet bojažljiv za budućnost svoju.”³ Da bi hatib uspio u svom obraćanju džematu treba se pridržavati slijedećeg:

- mora dobro poznavati svoj džemat, poredeći to sa liječnikom koji treba prvo uspostaviti

- dijagnozu da bi mogao odrediti terapiju,
- vaz treba udešavati prema džematu i njegovim potrebama,
 - ograničiti se samo na najnužnije i najosnovnije teme. Te teme su akaid i terbijet-odgoj,
 - teme moraju biti aktuelne i u vezi sa stvarnošću,
 - biti uporan i taktičan u pristupu džematliji.

U nastavku Mulabdić za primjer dijagnosticira tadašnje stanje džemata, pa kaže da je alkoholizam, prosjačenje, i uopće nepridržavanje islamskog načina života uzelo velikog maha i prijeti da razori muslimansko biće. “Naše najljuće rane jesu: slab odgoj i slabo izvršavanje islamskih propisa, ove će nas rane oboriti na smrtnu postelju, one će biti uzrok našoj propasti.”⁴

Na kraju Mulabdić, svjestan da se ovako odgovoran posao ne može ostaviti hatibima i vaizima da ga oni sami rješavaju, predlaže da se:

- ustroji “društvo odličnika” koji će pomoći vaizu i hatibu da se uspješnije nosi sa negativnim pojavama u džematu, a ujedno će biti angažovan širi krug ljudi u rješavanju pitanja bitnih za jedan džemat,
- oforme vazovi za žene koji će kao i drugi biti kontinuirani, tokom cijele godine a ne samo uz ramazan. Mulabdić se na jednom mjestu u ovom radu pita: “Hoćete li nas, dragi vaizi, pustiti da i dalje kunjamo? Ta i prijašnji nam se drijemež ljuto sveti, a kako će tek sadašnji? Osvijestite nas dok je još vremena!” gotovo da vapi Mulabdić.⁵

U *Kalendaru Narodne uzdanice* za 1915. godinu Džemaludin Čaušević je objavio rad “Jedno kratko objašnjenje o hutbama”. U uvodu definiše sam pojam hutbe, njen historijat te navodi dijelove Alejhisselamovih hutbi u raznim prilikama. I za Čauševića je hutba običan govor, koji se izgovara petkom prije džume namaza i za vrijeme bajrama sa zadatkom poučiti svijet u vjerskim propisima. Čaušević, poput Muftića, apeluje na prevodenju hutbi. To već čine mnogi drugi narodi. Opširno govori o samoj strukturi hutbe, njenim sastavnim dijelovima te

konstatuje da bi dobro i promišljeno sastavljene hutbe mogle nadokladiti ono što nam fali u vjeronauci. “Mi živimo u ovom kutu Evrope i moramo svakom prilikom obavještavati muslimane o onom što im je najpotrebnije.”⁶ Na kraju donosi primjer kako bi jedna hutba trebala izgledati. Čaušević je sabrao i pripremio prvu zbirku vazova koja je štampana u Islamskoj dioničkoj štampariji u Sarajevu na bosanskom jeziku, arapskim pismom.

Hazim Muftić je objavio tri rada na ovu temu i to 1915. godine u *Kalendaru Gajreta* pod nazivom “Hutba o hutbi” i u *Novom Beharu* 1929. godine drugi rad sličnog naslova “Vaz o vazu” te u istom časopisu godinu kasnije rad “Jedna vježba mladim vaizima.” Glavna poenta Muftićevih radova jeste demistifikacija hutbe, možda i preslobodan pristup u nekim segmentima. Za njega je hutba samo prigodan govor, koji je istina vadžib saslušati, ali Muftić je prvi pisac koji je javno obznanio potrebu prevodenja hutbi na jezik džemata. Priznaje da i drugi narodi u njegovo vrijeme hutbu uče uglavnom na arapskom jeziku, i da se tek u Turskoj pojavljuju rasprave u časopisu *Sevreti funun* o potrebi prevodenja hutbi. “Šta je sada pravi uzrok, te se u naše vrijeme uče hutbe na arapskom jeziku? Ništa drugo nego nehajnost!”⁷ decidno zaključuje Muftić. Imami se pravdaju da bi takva novotarija bila teško primljena od džemata, džemat opet kaže da su za to odgovorne hodže jer se ne vole truditi, i sl. Muftić je izračunao da svaki čovjek za prosječna života čuje više od 2.500 hutbi, te ako i pored toga imamo neosvijestjenog i neobaviještenog džematliju, onda se debelo treba zapitati zašto? Na kraju malo ironično zaključuje: “Ili nam prevodite hutbe kako bi ih razumjeli ili nas pak naučite arapskom jeziku”.

Hamdija Mulić u *Novom Beharu* 1929. godine piše rad pod naslovom “Hutba”. Pisac je negdje na ljetovanju na bosanskom selu. Opisuje seosku idilu i u njoj promatra našeg čovjeka: “Miran je, tih, hladan i odan sudbini. Gotov zaboravljen.”⁸ Dalje autor analizira stanje našega sela, gdje nema ni govora o nekoj prosvjeti, mektebi ne rade. Na sred polja stoji džamija u kojoj se samo petkom klanja džuma

namaz. Džamija je puna, imam uči hutbu na arapskom jeziku, bez i jedne riječi koju bi slušalac razumio. To će biti povod da se Mulić zapita: “A što se jednom i u nas hutbe ne kazuju

na našem jeziku, da i mi, ... razumijemo Božiju riječ, koja će nas barem jednom sedmično podsjećati na dužnosti prema Bogu, sebi i svojim.”

Među prvima koji je hutbe počeo prevoditi, po kazivanju Mulića bio je Ahmed ef. Mulalić, imam Abdi-paše džamije u Tešnju. “U ehliji je pobudilo veliku radost i veselje moje tumačenje hutbe na našem jeziku. Svi i stariji i mlađi zažališe što se davno nije tako radilo.”¹⁰

I ovaj slučaj, rezimira Mulić pokazuje, koliko je potrebno, da se za hatibe postavljaju samo oni, koji su sposobni i na svom mjestu.

Na kraju ovog rada štampan je tekst hutbe spomenutog vaiza sa prijevodom na bosanski jezik.

Uviđajući da ima mnogo svijeta koji bi želio da se hutba unaprijedi i od nje korist poveća, te na usmenu i pismenu zamolbu prijatelja, hadži Mehmed ef. Handžić je u *Glasniku Islamske vjerske zajednice* napisao rad “O hutbi” iscrpno govoreći o osobinama hatiba. Ovdje Handžić, govori o mahanama naših hutbi počev od formalizma, isticanja fadileta pojedinih mjeseci, neprevođenja hutbi, mnogih novotarija koje se prakticiraju za vrijeme hutbe itd. “Hatib će paziti šta njegov džemat kroz heftu radi, pa će ih na hutbi upozoriti na eventualne pogreške”.¹¹ Fraze kao što su “kome sabireš dunjaluk, kad ćeš umrijeti, kome gradiš visoke zgrade kad je grob tvoj stan?” usmrtille su i ubile polet i razumijevanje kod slušaoca i bacile ih u propadanje i nemar. Poznavanje islamskog učenja, fikhskih propisa, jezika kojim hutbu uči, oštromnost i razboritost, govornički dar, ugled, uvažavanje i poštovanje od ljudi te pobožnost, uslov su, po mišljenju H. Mehmeda Handžića, valjana i vrijedna hatiba. Handžić govori i o potrebi izrade zbirke hutbi sa savjetima na materinskom jeziku džemata, kojom bi se mnogi imami pomogli. Ovu ideju će, kasnije, kako je poznato, i realizirati izdajući knjigu *Vazovi* gdje je sakupio 34 vaza i izdao ih u vidu zbirke 1943. godine. Pored ove zbirke Handžić je objavio još mnogo vazova koji su razasuti po tadašnjim listovima a svakako najviše u *Glasniku IVZ-e*, *el-Hidaji*, *Hikmetu* i drugima.

U trećem godištu *El-Hidaje* za 1939. godinu Mustafa Ajanović je dao štampati rad pod naslovom “Iskrena riječ o hutbi”. Ovaj rad je rađen na osnovu Čauševićevog i Handžićevog rada o kojem je već bilo riječi. Vrijedno je ovdje istaći da je to prvi slučaj da Ajanović kao

slušalac, kao džematlija, govori o hutbi, njenom značaju i ulozi. Mjerodavni ne uviđaju punu vrijednost hutbe, i ne daju joj prema tome važnosti i pažnje. Hutba je živa riječ koja neposredno osvaja i daje neprocjenjive rezultate. Nezadovoljan je sa imamima i smatra da samo učenici i svršeni Šeriatske sudačke i Više Islamske škole mogu odgovoriti ovoj časnoj zadaći. Ajanović ovdje kritizira nastavni plan Gazi Husrev-begove medrese koji ne predviđa ni jedan čas praktičnog uvježbavanja ili prakse đaka u održavanju hutbi. On će kao vaspitač i ove medrese inicirati kod Muhamed ef. Dizdara da daci prevode hutbe ili ih potpuno pripremaju na maternjem jeziku. “Ulema Medžlis još uvijek o tome nije ništa rekao” bio je odgovor Uprave Medrese.¹² Vidjećemo da će trebati još nepunih 30 godina da reisu-l-ulema Sulejman ef Kemura donese naredbu o prevođenju hutbi. Već po mahalskim džamijama ima imama koji prevode hutbe. Uprkos svim problemima i poteškoćama s kojima se suočavaju, Ajanović hrabri takve a “ostanu li prozvani i dalje gluhi i indifentni prema hutbi, primiće na se veliki grijeh i sigurno će učiniti jedan veliki i nenadoknadivi propust u pridizanju našeg svijeta.”¹³

Pečat ovim raspravama, kao i po mnogo drugih pitanja, dat će Husein ef. Đozo. On će u svoja dva rada objavljena u *Glasniku Islamske vjerske zajednice* 1941. i 1959. godine utrti put zvaničnoj odluci tadašnjeg Vrhovnog starijinstva za obavezno prevođenje hutbe. Naime, 1941. godina je veoma bremenita i sudbonosna za mnoge narode, pa i za Bošnjake. To je Husein ef. Đozo osjetio i traži da preko hutbe, kao najpouzdanijeg vida komunikacije sa našim narodom “treba da dođe inicijativa za sve pokrete bilo na socijalnom, kulturnom, političkom ili vjerskom polju.”¹⁴ Osnovno za hutbu je da bude potpuno razumljiva. Samo još iz taktičkih razloga treba zadržati uvodni dio na arapskom jeziku, a sve ostalo je nužno da bude na jeziku džematlija kojima je hutba i namijenjena, jer po mišljenju Husein-efendije, hamdela i salvela i ne spada uopće u hutbu. Glavni i jedini njen dio je vaz, propovijed. Husein Đozo u nastavku ovoga rada je dosljedan kritičar postojećeg stanja. Za hutbu s početka četrdesetih kaže: “Mi bi to prije mogli

nazvati pjesmom skoro bez sadržaja nego vazinasihatom. I zbilja, današnje naše hutbe lišene su apsolutno svakog sadržaja. To su samo neka beznačajna nabranja, razni epiteti i atributi, ritmično slaganje pojedinih rečenica itd.”¹⁵

Ustav Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije je predvidio funkciju baš-vaiza, s ciljem unaprijeđenja kvaliteta, organizacije vazova i njihove kontrole.¹⁶ Hfz Muhamed ef. Pandža je postavljen na tu funkciju pri Ulema medžlisu. Svjestan važnosti i značaja hutbe, te potrebe da njeni savjeti i poruke budu dostupni i prihvatljivi svakom džematliji, pristupio je izradi zbirke hutbi. U uvodu knjige pisac se sa jednim dužim tekstom osvrnuo na značaj, ulogu i mjesto hutbe, te formu koju treba zadovoljiti da bi bila ispravna. Kako i na koji način odabrati temu hutbe, te način na koji će biti interpretirana. Pandža snažno kritikuje one imame koji neku zbirku hutbi ostavljaju na vrh mimbere i samo od džume do džume je čitaju bezvoljno tako da na prisutne ne mogu ostaviti potreban utisak i efekat. “Hatib treba kod kuće, prije džume, nekoliko puta na glas ponoviti hutbu, te svoja djela dovesti u suglasje sa onim što govori,”¹⁷ ističe Pandža.

Hutba treba da bude fin i skladan govor koji će pobuditi nutarnja osjećanja slušalaca. Odlučan i čvrst moral prve zajednice muslimana svoje ishodište je nalazio u iskrenim, uzbudljivim i sadržajnim hutbama Resulullaha. U drugom dijelu ovoga značajnog rada o hutbi, Pandža govori o fikhskim odrednicama vezanim za hutbu i džumu-namaz uopće. Ovdje se o hutbi govori kao o farzu, tj. ibadetu, te prema tome mora se voditi strogo računa kako i na koji način se upotpunjava. Riječ iz ajeta o džumi *zikrullah* se na isti način odnosi na hutbu kao i na sam namaz. Sve do sada rečeno o hutbi je rezultiralo, i ne samo to, akcijom Vrhovnog Starješinstva Islamske zajednice da na svojoj sjednici od 3. 11. 1958. godine “nakon dugog i studioznog proučavanja ovog vrlo važnog našeg pitanja koje je decenijama čekalo na svoje rješenje da se u hutbi zahvala Bogu (hamd i sena) salavat na Muhammeda a.s. i dova uče na arapskom jeziku, a dio hutbe koji se odnosi na savjet i pouku (vaz) mora biti na narodnom jeziku.”Ovaj raspis će se početi obavljati počev

od 1. 1. 1959. godine. Poslije ovoga roka ni jedan hatib ne može dio hutbe koji se odnosi na savjet i pouku učiti osim na narodnom jeziku. ... Nepridržavanje u cjelosti propisa ovoga raspisa povlači disciplinsku odgovornost, pa i razrješenje dužnosti vjerskih službenika-hatiba. U potpisu reis ul ulema Hadži Sulejman Kemura”¹⁸ Ovo su samo izvodi iz odluke Vrhovnog Islamskog starješinstva u FNRJ, koja je označila kraj jedne epohe učenja hutbe na arapskom jeziku.

Slijedeće godine, s ciljem bržeg i lakšeg sprovođenja ove odluke na terenu Husein Đozo će u *Glasniku* objaviti svoj drugi rad “Hutba i njen značaj” Husein efendija će samo još oštrije i direktnije kritizirati nerazumljive tekstove što se u formi hutbe “ponavljaju i čitaju čitav niz stoljeća u našim džamijama. Pa zar to nije upravo zločin prema nauci islama?”¹⁹ zapitaće se Husein Đozo. U ovom radu se, ustvari, analizira i podupire odluka Vrhovnog Starješinstva o obavezi prevodenja hutbi. Prva faza u sprovođenju te odluke se uspješno završila. Sada je na redu druga faza: borba za bolji kvalitet hutbi. S tim ciljem Vrhovno Starješinstvo u Sarajevu 1959. godine organizovalo je seminar za sarajevske i okolne imame gdje su razrađeni materijali za sastavljanje hutbi. Seminarom je rukovodio vjersko-prosvjetni referent Starješinstva Abdullah ef. Dervišević.²⁰ Glasnik Vrhovnog Starješinstva će u narednim godinama permanentno objavljivati aktuelne teme u obliku hutbi, kako bi imamima pomogao pri njenom sastavljanju.

To će u narednih dvadesetak godina biti i jedine aktivnosti u nastojanju da se uspješno realizira druga faza rada na poboljšanju hutbe.

Forma hutbe će se standarizirati prema uputama i nalogu Vrhovnog Starješinstva, a njen kvalitet će zavisiti isključivo od hatiba. Sedamdesetih godina pojedini imami su svoje napisane hutbe počeli umnožavati na šapirografu. Tako su nastale zbirke hutbi koje istina nisu štampane ali koje su dugo kružile među hatibima. Ovdje ćemo spomenuti tri takve zbirke. Dvije je napisao agilni Muharem efendija Omerdić kao imam u Pruscu. One sadrže ukupno 114 hutbi koje su uvezane u dvije knjige. Ovo su hutbe

koje je on držao u svojoj džamiji u Pruscu a potom umnožavao za potrebe imama regionalnog područja Udruženja ilmijje u Bugojnu. Treća zbirka do koje smo došli zahvaljujući susretljivosti Muharem efendije sadrži 54 hutbe, od nepoznatog pisca.

Muharem Omerdić je radom "Islamsko poučavanje putem hutbi, vazova, predavanja i akademija prigodnih", ponovo skrenuti pažnju na ovaj problem i aktualizirati ga.²¹ Poslije kritičke ocjene hutbi Omerdić iznosi nekoliko konkretnih prijedloga za njeno poboljšanje.

- hitabet povjeriti stručnim ljudima. Tu uključiti profesore medresa, Islamskog fakulteta, službenike Starješinstva,
- da hutba u Gazi Husrev-begovoj džamiji predstavlja službeni stav Islamske zajednice i njenih organa,
- nastaviti rad na izradi praktičnih zbirki odabranih hutbi koje treba da služe kao pomagala hatibima u njihovom radu,
- da *Preporod* otvori stalnu rubliku rezervisanu za hutbe koje održavaju naši poznati hatibi.

Muharem efendija je svoja zapažanja i prijedloge, s ciljem poboljšanja kvaliteta hutbi, šire razradio u dva rada objavljena u *Glasniku Vrhovnog Starješinstva IZ-e* "Značaj hutbe u vjerskoprosvjetoj radu IZ-e," i "Uloga hatiba u islamskoj edukaciji,"²²

Odluka o prevođenju poruka hutbe je od neprocjenjive važnosti, ali se, smatra Omerdić, od toga nije daleko otišlo. Kvalitet hutbi ni izdaleka ne zadovoljava potrebe i očekivanja džematlije. Razlog tom je nepripremljenost imama, neadekvatan odabir teme itd.

Omerdić je i u radu "Značaj hutbe u vjerskoprosvjetoj radu islamske zajednice"²³ predložio sasvim konkretne mjere za poboljšanje kvaliteta hutbe.

Između ostalog smatra da je nužno održavati savjetovanja i seminare sa hatibima, davati im smjernice i savjete za njihov rad na ovom planu te usmjeravati ih na literaturu koja će im pomoći pri pripremanju hutbi.

Da bi hutba bila kvalitetnija potrebno je:

- promisliti o temi o kojoj će govoriti, uočiti probleme u džematu koje može podvesti pod zadatak temu, konsultovati odgovarajuću

literaturu, napisati tekst hutbe ili bilješke i upoznati se sa stavovima svojih prethodnika o tom pitanju;

- minberi glavnih džamija trebaju biti tribine sa kojih će se iznositi zvanični stavovi Islamske zajednice i njenih organa po svim relevantnim pitanjima i problemima veznim za islam i muslimane i Zajednicu;

- naši najstručniji kadrovi zaposleni po institucijama islamske zajednice nisu hatibi što je nenadoknativa šteta i grijeh. Treba pronaći modus njihovog angažovanja na hutbi.

U zaključku se bavi i samim džematlijom i onim što on očekuje od svog imama.

"Ljudi ne vole da slušaju ono što ih ne dotiče, što ih se ne tiče, što ih ne prožima i ne uvažava. Traže da se artikuliše istina, makar da to hatibu uvijek nije lahko. Ne žele hutbu koja će im staviti povez na oči, već onu i onakvu koja će im otvoriti oči i probuditi srca."²⁴

Te 1989. godine, Vrhovni sabor je ponovo na dnevnom redu raspravljao o kvalitetu hutbe. Hutba ne može zadovoljiti potrebe i očekivanja džematlija, bio je jednoglasan zaključak, te treba nešto poduzeti na podizanju njenog kvaliteta. "Obavljanju hutbi, vazova i predavanja posvetiti veću pažnju i u tom pravcu učiniti odgovarajuća poboljšanja uključivanjem profesora vjerskih zavoda, funkcionera i službenika Starješinstva, te studenata ITF-a. Preporučuje se VIS-u da izradi jedan priručnik za hutbe za odgovarajućim materijalom prikladnim za pripremanje hutbi."²⁵

Slijedeća, 1990. godina će donijeti niz novih natpisa na temu hutbe prvenstveno na stranicama *Preporoda* i *Muallima*.

Hadžem Hajdarević je ponovo aktualizirao ovu temu definišući naše hutbe kao "skup jedva okupljenih riječi oko ugaraka davno zgorjelih misli".²⁶ Po njemu, u Sarajevu, u to vrijeme i nije bilo hatiba sa kojim bismo bili zadovoljni na način kakvi su bili rahm. Smail Fazlić i Fejzulah Hadžibajrić. To će biti povodom da se u slijedećem broju *Preporoda* oglasi Mustafa Spahić, imam iz Sarajeva. Poslije definicije pojma hutbe kao svjesne, planske, namjerne, unaprijed pripremljene i osmišljene poruke hatiba zajednici muslimana (džematu), Spahić

detaljno analizira stanje u našim prosvjetnim institucijama podcrtavajući obavezu uključivanja visokoobrazovanih kadrova u misiju hitabeta.²⁷ Na kraju navodi imena hatiba u Sarajevu i Bosni i Hercegovini za koje se zna da pripremaju i pišu hutbe.

Rahm. prof. Nijaz Šukrić je napisao dva rada na ovu temu. Jedan u *Preporodu*²⁸ a drugi u *Muallimu*.²⁹ Hutba kao obavezni dio džume, a kao takva našim gafletom svedena je na puku formalnost. U ovom radu Šukrić uvodi kategoriju slušaoca, odnosno džematlije kao sastavnog i odgovornog faktora za uspjeh hutbe, tražeći i od hatiba ali i od slušaoca asolutnu psihološko-fizičku prisutnost. Govoreći o historijatu hutbe Šukrić zaključuje: “Kroz sadržaj hutbe može se uočiti da li su muslimani jednog džemaata formalno doživljavali svoju vjeru statično ponavljajući jednu te istu poruku.”³⁰ Šukrić je svjestan težine i odgovornosti hatiba da je veoma teško uvijek biti nov, neponovljiv, aktuelan i zanimljiv, posebno u malim džematima i sredinama, gdje život teče skoro bez vidljivih promjena. Imajući sve to na umu, predlaže:

- formiranje naročitog tijela ili agencije pri Mešihatu ili Rijasetu čiji bi zadatak bio da najdalje do utorka u sedmici sastavi hutbu i pošalje je medžlisima IZ-e na teren. Takva hutba bi se sastojala od tri informacije vjernicima.

- a) aktuelna islamska vjerska informacija iz svijeta,

- b) značajno obaviještenje, odluka, fetva ili informacija ili zahtjev iz života IZ-e u Zemlji,

- c) džematska/lokalna aktuelnost tokom sedmice. Prve dvije tačke bi popunjavala spomenuta agencija, dok bi treću tačku popunjavao imam na terenu.

Putem telefaksa, audio ili video kasete značajne hutbe se vrlo lahko mogu distribuirati na teren, smatra Šukrić.

Hutbu bi trebalo umnožiti i u pisanoj formi dijeliti džematlijama prilikom izlaska iz džamije. Tako bi naša hutba ušla i u naše kuće, i bila dostupna i onim članovima porodice koji tog dana nisu iz ovih ili onih razloga bili u džamiji.³¹

Kada govorimo o hutbi treba još imati na umu kompleks javne riječi, što hutba uistinu i jeste, posebno u vremenu koje je iza nas a koje rahm. Šukrić definiše kao fenomen “šaptajućeg islama” i njegove “mehkotapkajuće prakse”.

U drugom radu objavljenom u listu *Muallim* za ovu priliku izdvajamo još nekoliko sugestija za poboljšanje misionarskog rada hatiba kod nas. Dva su osnovna faktora bitna za uspješnu prezentaciju i plasiranje islamske misli i to ulema, odnosno kadrovi zaposleni ili angažovani uz i oko postojećih institucija IZ-e kao i sredstva koja im stoje na raspolaganju i naši džemati i ukupan njihov život kao polje rada i aktivnosti bez kojih bi svrha postojanja uleme i ustanova IZ-e bila bespredmetna. Ono što praktično treba uraditi jeste:

- organizacijsko, strukturalno i problemsko izučavanje naših džemaata,

- intezivno odgajanje i obrazovanje vjerskih kadrova, uleme, a preko njih i džematlija,

- izvršiti društvenu podjelu džemata (seoska, radnička i službenička naselja) kao i naselja razvijenih komunikacija, industrijskih, trgovačkih i kulturnih centara,

- oformiti informaciono-dokumentacioni centar pri Rijasetu koji će raditi na efikasnom i pravilnom informisanju i orijentisanju džematlija.

U razmatranje ove problematike uključio se i rahm. Avdo Užičanin sa dva rada objavljena u *Muallimu*³² gdje kroz hutbu jednog imama u Zvorniku govori o važnosti odabira teme, metodologiji izlaganja isl. Autor sugerise Udruženju ilmijje da organizira okrugli sto gdje bi se ova tema iscrpno obradila sa svih aspekata. Dževad Hodžić je natpisom “Naše hutbe” još jedanput aktuelizirao ovu problematiku ukazavši pri tom na činjenicu da je mihrab najsvetija i najčasnija govornica na svijetu, potrebu da cijenimo i respektujemo auditorij slušalaca, te svijest da smo u trenutku držanja hutbe, ustvari, u namazu. Da bi poboljšali kvalitet naših hutbi inicira ograničavanje trajanja hutbe na 10 minuta te obavezu njenog pisanja prije održavanja.³³

Ovaj prikaz natpisa o hutbi u našoj periodici završićemo sa posljednjim, veoma vrijednim, natpisom hfz. Fadila Fazlića publikovan takođe

u *Muallimu* sa naslovom “Vaz, savjet i savjest”³⁴ Mirne savjesti bi ovaj rad mogli uzeti i kao zaključno kazivanje o prikazu natpisa na temu hutbe kroz periodične publikacije. Hfz Fazlić u ovom radu aktualizira gotovo sva pitanja bitna za temu hutbe, kratko i sažeto nudeći moguće odgovore.

“Ako vazite, kako vazite? Ako vas džematlije slušaju, da li vas čuju? Ako vas čuju, da li vas razumiju? Ako vas razumiju, da li vam vjeruju? Ako vam vjeruju, da li postupaju onako kako im vazite? Ako tako postupaju, to znači da ste dobri, odgovorni i iskreni vaizi.”³⁵

Pored natpisa u periodici u posljednjem desetljeću su štampane dvije zbirke hutbi i vazova koje ovdje želimo predstaviti.

Naprijed smo spomenuli neke zbirke hutbi koje su izašle u periodu 1936-1974. godine.

Ovdje želimo spomenuti još jednu koju je 1979. godine izdalo Starješinstvo Islamske zajednice u BiH, Hrvatskoj i Sloveniji, pod nazivom *Izbor hutbi i vazova*. Kasim ef. Hadžić je napisao opširan predgovor ovoj zbirci, govoreći o historijatu hutbe i njenim karakteristikama. Na 533 stranice, Bilal Hasanović, tada vjersko-prosvjetni referent Starješinstva, izvršio je izbor prigodnih tema iz periodike.

Fakultet Islamskih nauka je 1994. godine izdao zbirku pod naslovom *Izbor Poslanikovih Hutbi*. Izbor, prijevod i uvodne napomene je uradio dr Jusuf Ramić. Ovdje je, na vrlo pristupačan način, predstavljen 31 prigodni govor Muhammeda a.s. sa uvodom koji govori o definiciji hutbe, njenom historijatu te motivima, temama i osnovnim karakteristikama Poslanikovih hutbi.

Posljednja koju ovdje predstavljamo je zbirka pod naslovom *Od mašrika do Magriba* je u izdanju izdavačke kuće Obzorja a u izboru Zahida Mujkanovića štampana 1998. godine. To je, ustvari, izbor 24 teme u formi hutbe od naših i nekih stranih autora sa predgovorom o hutbi i dodatkom nekoliko primjera hamdele i salvele za hutbu.

Zaključak

Hutba je bila česta tema u listovima i časopisima koji su izlazili u XX stoljeću na našim prostorima. Još i prije, mnogo je rukopisnih zbirki hutbi na orijentalnim jezicima koje se čuvaju u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, od naših autora, koje su preko tri stoljeća korištene sa naših minbera prilikom održavanja hutbi petkom i bajramima.³⁶ Da se hutbi poklanjala pažnja govore i mnoge vakufname gdje vakifi, zavještajući svoju imovinu posebno naglašavaju i ostavljaju određen iznos za hatiba. Ovdje navodimo primjer rahmetli Čejvan-čehaje sina Abdurrahmana iz Mostara koji je odredio da njegova džamija u malom hercegovačkom gradiću Gabeli na granici prema Dalmaciji.... “Ima hatiba koji treba da je učen čovjek; da zna pravilno učiti Kur’an i da je čestit i pobožan, koji zdravo rasuđuje i koji je napredan. On će biti hatib i imam na bajrame i petkom na način kako je to određeno šerijatom i kako će vjernici biti zadovoljni”³⁷

Društveno-politički prevrat koji se zbio sa austrougarskom okupacijom Bosne i Hercegovine prisilio je Bošnjake da se prilagođavaju i uključuju u savremene tokove zapadno-evropske civilizacije. Organizovanje i reforma općeg i posebnog školstva, otvaranje čitaonica, vjersko-prosvjetne ankete, pojava prvih listova itd, imalo je za cilj kulturno-prosvjetni preobražaj Bošnjaka. Vjerska inteligencija, ulema, je u tom procesu, kulturno-prosvjetnog preobražaja, imala zapaženu ulogu koja se očitovala u njihovom radu u obrazovno-odgojnim institucijama, djelovanjem kroz Udruženje imama i muallima, Udruženje ilmije itd.

Hutba kao redovno i obavezno obraćanje vjernicima je veoma važan segment djelovanja vjerskih službenika koji je, u skladu sa potrebama i zahtjevom vremena, trebalo postaviti na nove osnove ne atakujući time na hutbu kao sastavni i neodvojivi dio ibadeta.

Trebalo je, ustvari, kao i u mnogim drugim segmentima života, odlučno prekinuti sa ustaljenim stereotipima “melodičnog učenja hutbe na arapskom jeziku.” Zahtjev za njeno

prevođenje na maternji jezik i tematsko povezivanje sa potrebama i mogućnostima slušaoca, u ovom slučaju džematlije, osnovno je težište natpisa na ovu temu sve do šezdesetih godina XX stoljeća.

Kroz dvadesetak natpisa koje smo ovdje predstavili, pitanje hutbe, njene definicije, historijskog razvoja, strukture u pojedinim vremenskim razdobljima do u tančine je razrađeno. No, svaki ovaj rad je ujedno i govor o vremenu u kojem je nastao, stanju našega džemata, njegovim potrebama i problemima te načinima na koje je odgovarano na te izazove. Sve do pedeset godina XX stoljeća hutba se učila na arapskom jeziku. Među prvim imamima koji su počeli prevoditi hutbu u Sarajevu bio je hadži Mehmed-efendija Potogija kao imam i hatib Čekrči Muslihuddinove džamije, u vremenu od 1. maja 1934. do 4. novembra 1939. godine.³⁸ Svakako najznačajnija etapa u tretiranju hutbe je odluka Vrhovnog Starješinstva Islamske zajednice o obaveznosti njenog prevođenja. Kao pomoć imamima da se što lakše snađu u novonastalim okolnostima Glasnik Vrhovnog Islamskog starješinstva je permanentno objavljivao hutbe pojedinih hatiba.³⁹ Takođe je Preporod jedno vrijeme imao stalnu rubliku gdje su objavljivane hutbe imama Begove džamije hfz. Ismet ef. Spahića.

Desetak zbirki hutbi u rukopisu ili štampanih, govore da je hutba na ovim prostorima zaokupljala pažnju, kako odgovornih predstavnika vjerske vlasti, još više hatiba koji se sedmično nađu pred dilemom šta, kako i na koji način govoriti sa minbere. Analiza ponuđenih rješenja naših prethodnika svakako je dragocjena i može nam koristiti da pronađemo najadekvatnije odgovore na izazove našega vremena po ovom pitanju. **m**

BIBLIOGRAFIJA RADOVA O HUTBI

1. Ajanović Mustafa, Iskrena riječ o hutbi, El-Hidaje, III/1938-39; br. 11-11, str. 130.
2. Bilajac Jusuf, Riječ-dvije o hutbi, Preporod, 1972, br. 40, str.3.
3. Čaušević Džemaludin, Jedno kratko objašnjenje o hutbama, Narodna uzdanica-kalendar za 1935; str.25.
4. Čelić Džemal, "Minber", Enciklopedija likovnih umjetnosti, Zagreb, 1964., III, str. 474.
5. Đozo Husein, Hutba i njen značaj, Glasnik Islamske vjerske zajednice, 1959. Br. 7-9, str. 301.
6. Đozo Husein, Hutba, GIVZ, IX/1941; br. 12. str.357-362.
7. Fazlić Fadil, Vaz, savjet i savjest, Muallim, VII/1997, br. 53, str.18-19.
8. Hadžić Kasim, Muhamed a.s. kao hatib i vaiz, Zemzem, XII/1979; br.1-2, str. 18.
9. Hadžić Kasim, Predgovor knjizi *Izbor hutbi i vazova*, Starješinstvo IZ-e u BiH, Hrvatskoj i Sloveniji, Sarajevo, 1979. str. 5-15.
10. Hajdarević Hadžem, Aktuelnost hutbe danas, Preporod, XXI/1990, br.14/477, str. 3.
11. Handžić Mehmed, O hutbi, GIVS, IV/1936. br. 2-3, str. 71.
12. Hilić H., O džumi namazu u hadisima Muhammeda a.s., Takvim, 1985., str. 99-107.
13. Kemura Sulejman, Primjer hutbe - O moralu, Glasnik VIS-a, XXI/1958, br. 9-12, str. 399-402.
14. Kurdić Šefik, Neki oblici misionarskog rada, Muallim, II/1991, 10, 10.
15. Muftić Hazim, Hutba o hutbi, Gajret, kalendar za 1915, str. 25.
16. Muftić Hazim, Jedna vježba mladim vaizima, Novi behar, 1930, br. 5, str. 65-66.
17. Muftić Hazim, Vaz o vazuu, (o narodnom prosvjećivanju živom riječi i potrebi uzgajanja podmlatka za vazenje), Novi Behar, 1929-30, br.1, str. 2-4.
18. Mulabdić Edhem, Mulabdić Edhem, Nešto o našem vazuu, Behar, 1903-4; br. 13, str. 197.
19. Mulalić Ahmed, Hutba o džumi, Novi Behar, 1928/9; br. 17-18, str. 266-267.
20. Mulić Hamdija, Hutba, Novi Behar, 1928-29, br. 17 I 18, str. 265-267.
21. Nametak Alija, O govoru i pisanju, Novi behar, VIII/1934, br. 3-4, str. 33-34.
22. Nametak Alija, Vaiz Ahmed efendija, Novi behar, XVI/1944. br. 5, str. 78-81.
23. Omerdić Muharem, Uloga hatiba u islamskoj edukaciji, Glasnik VIS-a, 1989, br.6, str. 615-625.
24. Omerdić Muharem, Islamsko poučavanje putem hutbi, vazova, predavanja i akademija prigodnih, Islamska Misao, 1981, 33, 20.
25. Omerdić Muharem, Značaj hutbe u vjerskoprosvjetoj radu IZ-e, Glasnik VIS-a, 1989, br. 5, str. 491-502.

26. Omerdić Muharem, Akaid u funkciji imamsko-hatibskog i muallimskog rada, *Islamska misao*, X/1998; br. 111-112, str. 14-19.
27. Prohić Ali Riza, Vaizi i vazovi, *El-Hidaje*, III/1939; br.6-7, str. 73-74.
28. Radončić Muhamed, O hutbi, *Zemzem*, IV/1971; br. 1-2, str. 6-9.
29. Ramić Jusuf, Važnost Poslanikovih hutbi, *Islamska misao*, 1990, 135, 5-8.
30. Smajlagić Nerkez, Leksikon islama, *Svjetlost*, Sarajevo, 1990, str. 251.
31. Spahić Mustafa, Hutba danas, *Preporod*, 1990, br. 15, str.3.
32. Sahačić Mustafa, Primjer savremene hutbe, *Glasnik VIS-a*, II/1951; br. 4-6, str. 121-125.
33. Sivčević hfz. S., Riječ dvije o potrebi vazova, *El-Hidaje*, II/1938; br. 6, str. 82.
34. Šabić Šefket, Vazovi, njihova važnost i potreba, III/1938; br.6, str. 82-84.
35. Šeta Ferhat, Hutba značajna sedmična poruka, *Preporod*, XVIII/1987; br. 3/395, str. 1.
36. Šukrić Nijaz, Hutba kao ibadet, *Preporod*, 1990, br. 18/481, str. 19
37. Šukrić Nijaz, Misionarski rad uleme, ali i drugih, *Muallim*, 1990, br.6.str.9; br.7, str.9 i br. 8. str.22.
38. Traljić Mahmud, Vaz, vazovi i vaizi u Bosni i Hercegovini, *Anali GHB*, knj. XVII-XVIII, str. 281-287.
39. Užičanin Avdo, Obrazovni profil i profesiogram budućeg muallima, imama i hatiba, *Muallim*, II/1991; 7, 21.
40. Užičanin Avdo, Učiniti sve kako bi hutba potpuno ostvarila cilj koji joj je postavljen, *Muallim*, I/1990; 2, 20.
41. Zuhrić Omer, Smjernice vjerskog prosvjećivanja, *Novi behar*, 1932-32, br. 12-13, str. 147-148.

Zbirke:

1. Čaušević Džemaludin, *Vazovi i nasihati*, prvi svezak, *Islamska dionička štamparija*, Sarajevo, 63. str.
2. Dobrača Kasim, *Vaz, džemat, imamet i hutba*. Skripta sa GH medresu u rukopisu kod hfz. Traljića Mahmuda a fotokopija u biblioteci Muharema Omerdića.
3. Grupa autora, *Džumanske hutbe, I-II*, Visoki saudijski komitet, Sarajevo, 1999.
4. Handžić Mehmed, *Vazovi*, Glavni odbor el-Hidaje, Sarajevo, 1943, 174 str.
5. *Hutbe*, 54 različitih vazova, fotokopija od nepoznatog sastavljača, Sarajevo, 1972.113 str.
6. *Izbor hutbi i vazova*, Starješinstvo Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji, Sarajevo, 1979. 542 strane.
7. Mujkanović Zahid, *Od mašrika do magriba*, *Obzorja*, Sarajevo, 1998, 196 + 18 str.
8. Omerdić Muharem, *Pedeset dva prigodna minberska predavanja*, umnoženo na šafirografu, *Prusac*, 1973, 116 str.
9. Omerdić Muharem, *Šezdeset dva prigodna minberska predavanja*, umnoženo na šafirografu, *Prusac*, 1974,

107 str.

10. Omerdić Muharem, *Govorništvo*, propovjedništvo i vaz, *Mešihat IZ-e Bih*, Sarajevo, 1983, skripta za III i IV razred, *GHB medrese*, 220 str.
11. Pandža hfz. Muhamed, *Hutbe*, knj. I, Sarajevo, 1943, str. Reprint ovoga izdanja je izašao 1999. godine.
12. Ramić Jusuf, *Izbor Poslanikovih hutbi*, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 1994, 121 str.

Bilješke

- ¹Ta-ha, 43-44. Prijevodi ajeta su uzeti prema: Kur'an s prevodom, Besim Korkut, *Starješinstvo IZ-e*, Sarajevo, 1984.
- ² Ta-ha, 25-28.
- ³ Mulabdić Edhem, Nešto o našem vazuu, *Behar*, 1903-4; br. 13, str. 197.
- ⁴ Isto, br. 14, str. 214.
- ⁵ Isto, str. 213.
- ⁶ Čaušević Džemaludin, Jedno kratko objašnjenje o hutbama, *Narodna uzdanica*-kalendar za 1935; str.25.
- ⁷ Muftić Hazim, Hutba o hutbi, *Gajret*, kalendar za 1915, str. 25.
- ⁸ Mulić Hamdija, Hutba, *Novi Behar*, 1928-29, br. 17 i 18, str. 265.
- ⁹ Isto, str. 266.
- ¹⁰ Isto.
- ¹¹ Handžić Mehmed, O hutbi, *Glasnik Islamske vjerske zajednice*, Sarajevo, IV/1936. br. 2-3, str. 71.
- ¹² Ajanović Mustafa, Iskrena riječ o hutbi, *El-Hidaje*, III/1938-39; br. 10-11, str. 130.
- ¹³ Isto.
- ¹⁴ Đozo Husein, Hutba, *GIVZ*, IX/1941; br. 12. str.357.
- ¹⁵ Isto, str.358.
- ¹⁶ 82. Član Ustava glasi: "Ulema medžlis se sastoji od 4 člana, i to: (...) 4. baš-vaiza, kojemu spada u dužnost da službenike islama unapređuje verski i među njima širi islamski moral; da na čitavom području organizuje održavanje vazova, da sam sastavlja vazove i hutbe i da ih širi; da izašilje sejar-vaize, da se brine oko izdavanja poučnih verskih i moralnih knjiga za narod; da suzbija protuversku propagandu; da ocenjuje sve verske službenike nastavničke struke koji održavaju vazove; te da vaize predlaže, i daje im potrebna uputstva" Ustav Islamske verske zajednice kraljevine Jugoslavije, Sarajevo, 1936, str. 21.
- ¹⁷ Pandža hfz. Muhamed, *Hutbe*, knj. I, Sarajevo, 1943, 76 str. Prikaz ove zbirke vidi: Mujezinović Mehmed, Hafiz Muhamed Pandža, "Hutbe", *el-Hidaje*, VII/1943-4, br.7-8, str. 247.
- ¹⁸ *Glasnik Vrhovnog Islamskog Starješinstva*, 1958, br. 9-12, str. 567-568..
- ¹⁹ Đozo Husein, Hutba i njen značaj, *Glasnik Islamske vjerske zajednice*, 1959. br. 7-9, str. 301.
- ²⁰ Starješinstvo Islamske zajednice u BiH, Hrvatskoj i Sloveniji je organizirao sli;an seminar u vremenu od

- 4-6. januara 1988. godine u Sarajevu na kom su podnesena 4 referata na temu hutbe.
- ²¹ Omerdić Muharem, Islamsko poučavanje putem hutbi, vazova, predavanja i akademija prigodnih, Islamska Misao, 1981, 33, 20.
- ²² Omerdić Muharem, "Uloga hatiba u islamskoj edukaciji," *Glasnik VIS-a*, 1989, br.6, str. 615-625.
- ²³ Omerdić Muharem "Značaj hutbe u vjersko-prosvjetnom radu islamske zajednice" *Glasnik VIS-a*, 1989, br. 5. str. 496.
- ²⁴ Omerdić, Uloga, op. cit. str. 625.
- ²⁵ *Glasnik Vrhovnog Starješinstva*, Sarajevo, 1989. br.1, str.111.
- ²⁶ Hajdarević Hadžem, Aktuelnost hutbe danas, *Preporod*, 1990, br.14/477, str. 3.
- ²⁷ Spahić Mustafa, Hutba danas, *Preporod*, 1990, br. 15, str.3.
- ²⁸ Šukrić Nijaz, Hutba kao ibadet, *Preporod*, 1990, br. 18/481, str. 19
- ²⁹ Šukrić Nijaz, Misionarski rad uleme, ali i drugih, *Muallim*, 1990, br.6.str. 9; br.7, str. 9 i br. 8. str. 22.
- ³⁰ Šukrić, Hutba kao ibadet, op.cit. str.3.
- ³¹ Ova praksa već zaživljava u nekim sarajevskim džamijama (primjer džamije na Alipašinom polju i imama Nezima Halilovića, što je za svaku pohvalu).
- ³² Užičanin Avdo, Učiniti sve kako bi hutba potpuno ostvarila cilj koji joj je postavljen, *Muallim*, I/1990; 2, 20.
- ³³ Hodžić Dževad, Naše hutbe, *Preporod*, 1997; br. 4/604, str. 9.
- ³⁴ Fazlić Fadil, Vaz, savjet i savjest, *Muallim*, VII/1997, br. 53, str.18-19.
- ³⁵ Isto, str. 18.
- ³⁶ Ovdje ćemo spomenuti tri takve zbirke: "Enisul-vaizin" od Zijauddin Ahmed efendije Mostarca, "Nefaisul-medžalis" i "Enfusul-arifin" koju je napisao Mustafa sin Ahmedov iz Mostara (vidi: *Bašagić, Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, str. 172.)
- ³⁷ Vakufname iz BIH - XV-XVI vijek, Orijentalni institut, Sarajevo, 1985. Str. 118.
- ³⁸ Hadžibajrić Fejzulah, Merhum Hadži Mehmed efendija Potogija, *Glasnik VIS-a*, 1953, br.1-4, str. 104-105.
- ³⁹ Ovdje ističemo hutbe hatiba Careve džamije hfz. Halid ef. Hadžimulića, Smajlović Salih, Hiljadu hutbi hafiza Halida Hadžimulića, *Preporod*, 1994, br. 569, str. 12-13. Preko 30 njegovih hutbi je objavljeno u *Glasniku VIS-a*.

